

Ringarstenarna i Björksta

Dokumentation och flytt av ringarsten

Arkeologisk antikvarisk kontroll

Fornlämning Björksta 415:1 m.fl.

Grän 1:1

Björksta socken

Västerås kommun

Västmanlands län

Anna-Lena Hallgren

Ringarstenarna i Björksta

Dokumentation och flytt av ringarsten

Arkeologisk antikvarisk kontroll

Fornlämning Björksta 415:1 m.fl.

Grän 1:1

Björksta socken

Västerås kommun

Västmanlands län

Anna-Lena Hallgren

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

Omslagsbild: Ringarstenen Björksta 415:1. Teckning av Anna-Lena Hallgren.

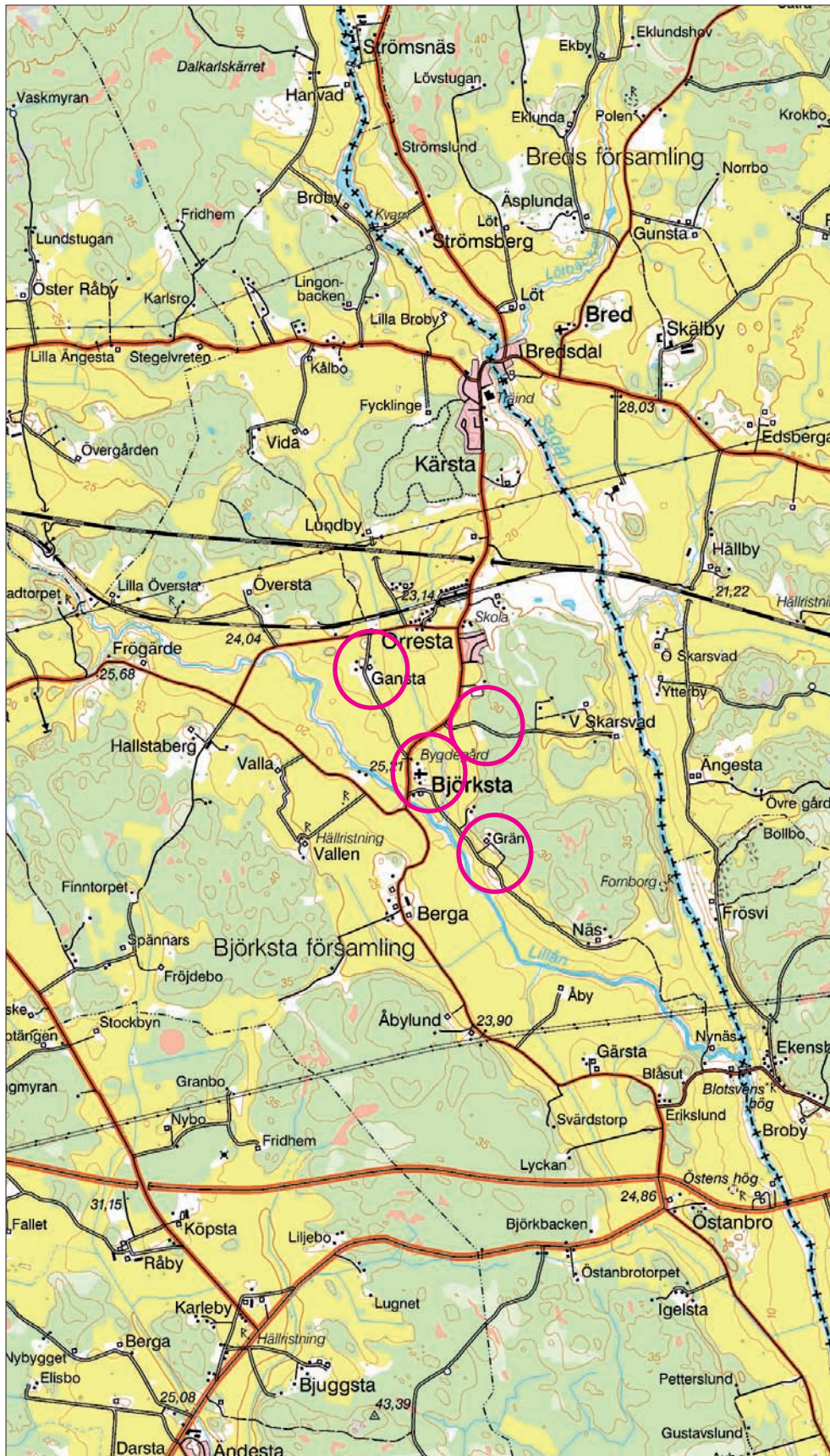
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-456-6

Tryck: Just Nu, Västerås 2015.

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning.....	7
Syfte.....	8
Lite kort om ringarstenar	9
Uppdraget.....	10
Flytt av ringarstenen Björksta 415:1.....	13
Referenser.....	15
Tekniska och administrativa uppgifter	16

Figur 1. Utdrag ur digitala Gröna kartan. Platserna för de aktuella ringarstenarna är markerade med röda ringar. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

I samband med att en ringarsten i Björksta socken skulle flyttas tillbaka till sin ursprungliga plats var Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) med och övervakade och dokumenterade flytten. Arbetet utfördes av medlemmar från Björksta hembygdsförening.

Inom ramen för den antikvariska kontrollen ingick även att dokumentera och i FMIS registrera tre oregistrerade ringarstenar. Dessutom skulle det göras en korrigering i FMIS av placeringen för Björksta 414:1. Stenen har tidigare flyttats från Gräns gård till en plats längs vägen mellan Grän och Björksta. I FMIS var stenen registrerad på det gamla läget.

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Platserna för ringarstenarna i Björksta socken är markerade med röda fyllda cirklar. De blå prickarna visar stenarnas tidigare placeringar. De tre tidigare oregistrerade stenarna har tilldelats tillfälliga identiteter, Objekt 1–3. Skala 1:10 000.

Inledning

I samband med att en ringarsten i Björksta socken skulle flyttas tillbaka till sin ursprungliga plats var Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) med och övervakade och dokumenterade flytten. Den aktuella ringarstenen, fornlämning Björksta 415:1, stod innan den nu genomförda flytten vid uppfarten till Grän, inom fastigheten Grän 1:1. Där hade den placerats efter att den påträffats använd som förstärkning i en åkerövergång. Björksta Hembygdsförening menade att det fanns tydliga indikationer på att den ursprungliga placeringen var cirka 150 meter längre österut, vid det impediment som kallas Skylderbacken (figur 2 och 3). Motiveringen var dels ett foto taget från ”det längst bort belägna ringstället” (Lundblad 1971:127), dels en eventuell fundamentsgrop i impedimentskanten på den plats varifrån bilden bör vara tagen.

Länsstyrelsen bedömde tolkningen av stenens ursprungsplats som sannolik och ansåg att en förflyttning av stenen till dess ursprungsläge skulle vara positivt för kulturmiljön och ringarstenarnas kontext i förhållande till kyrkan. Länsstyrelsen bedömde dock att en antikvarisk kontroll skulle utföras i samband med flytten, dels för att dokumentera eventuella rester av ursprungsfundamentet, dels för att ytterligare fornlämningar finns på impedimentet (Björksta 22:1–2, 416:1–2). Utöver detta ingick även dokumentation av Björkstas övriga ringarstenar i uppdraget (tabell 1).

Den antikvariska kontrollen beställdes och bekostades av Länsstyrelsen i Västmanlands län med medel ur anslaget 7:2/2013.

Figur 3. Vy mot Björksta kyrka. Fotot är taget på platsen dit ringarstenen Björksta 415:1 nu har flyttats. Fotograferat från sydost av Anna-Lena Hallgren.

Syfte

Syftet med den antikvariska kontrollen var att skydda fornlämning från skada och, att under vissa förutsättningar, dokumentera anläggningar och kulturlager.

I uppdraget ingick att:

- Antikvarisk kontroll vid flyttning av ringarstenen Björksta 415:1.
- Besiktning av stenens nya uppställningsplats.
- Dokumentation och registrering i FMIS av tre oregistrerade ringarstenar i Björksta socken.
- Korrigering i FMIS av Björksta 414:1. Stenen har tidigare flyttats från Gräns gård till en plats längs vägen mellan Grän och Björksta, på fastigheten Björksta Prästgård 2:3. I FMIS är stenen registrerad på det gamla läget.

Ambitionsnivå

Utifrån förutsättningarna för arbetsföretaget och fornlämningens kunskapspotential bedömde Länsstyrelsen att en låg ambitionsnivå var tillräcklig, men eventuell dokumentation av fornlämning skulle hålla god kvalitet. Positionsförändringar (Björksta 414:1 och 415:1) skulle mätas in med GPS och ej tidigare registrerade stenar dokumenteras efter FMIS principer. Hela arbetsföretaget skulle dokumenteras och beskrivas i rapporten.

Lite kort om ringarstenar

Ringarstenar är en fornlämningstyp som är unik för Västmanland, och även här är de högst ovanliga. De förekommer endast i de två grannsocknarna Björksta och Tortuna i landskapets östra del. Det finns dock fem stenar i Badelunda socken utanför Västerås som i FMIS är registrerade som ringarstenar (fornlämning Västerås 1504, Hjulström 2009). De här stenarna saknar dock de för ringarstenar typiska inskriptioner som anger kostnader för begravningsföljets framringning (se nedan och figur 4).

Även om ringarstenar saknas på andra håll har seden att ringa i kyrkklockorna i samband med begravning varit spridd. Sedvänjorna vid likfärder varierade runt om i landet, liksom sammanringningarna vid likfärdens slut när begravningsföljet närmade sig kyrkan. Kyrkklockornas uppgift var att hålla de onda makterna på avstånd och förhindra ett oriktigt och okristeligt jordande. Ringningarna började när begravningsföljet kom till förutbestämda platser, speciella ringarplatser, ibland benämnda ”likställen” (Lundblad 1971). Dessa utgjordes ofta av speciella naturformationer med namn som *Gråtarebacken*, *Likstallarna* eller *Gastkenuten*. I Björksta och Tortuna var dessa platser markerade med stenar. Landskapet kring Björksta kyrka består av öppet odlingslandskap, uppbrutet av impediment och skogspartier. Kyrkan dominerar det visuella intrycket, något som är relevant med hänsyn till ringarstenarnas funktion. Det gamla vägnätet runt kyrkan är till stora delar intakt, vilket tillsammans med landskapets öppna karaktär gör det möjligt att föreställa sig hur ringställena tätt sig från kyrkan.

Ringarstenarna stod på de ställen utefter vägen till kyrkan varifrån klockringningen för begravningsföljet, efter tecken till ringaren, påbörjades. Stenarna var placerade på olika avstånd från kyrkan. Klockorna ringde olika länge beroende på den dödes sociala ställning och/eller de anhörigas vilja eller förmåga att betala för den här så kallade framringningen. På de åtta bevarade stenarna i Björksta socken finns inhuggna inskriptioner med 1, 3 och 6 R vilket motsvarar kostnader för framringningen. Bokstaven R står för Riksdaler. På stenarna i Tortuna anges kostnaden däremot i Riksdaler Banco, R.B. (Lundblad 1971, s. 121f). Enligt Lundblad ska det ursprungligen ha funnits fjorton stycken ringarstenar i Björksta (1971, s. 120). Några av stenarna är försedda med inhuggna årtal (1862) som antas vara tillverkningsår. Ringarställena hade dock nyttjats under lång tid innan de för omkring 150 år sedan markerades med särskilda stenar.

Den sista framringningen från ett ringarställe i Björksta församling ägde rum 1951. Den klockringning som äger rum nu för tiden ses som en sammanringning till gudstjänst. Efter detta föll stenarna mer eller mindre i glömska och många försvann, om än bara tillfälligt. Tack vare hembygdsföreningarnas arbete har stenarna återigen uppmärksammats och flera flyttats, några som den nu aktuella stenen Björksta 415:1 till sin ursprungliga plats, andra till kyrkogården.

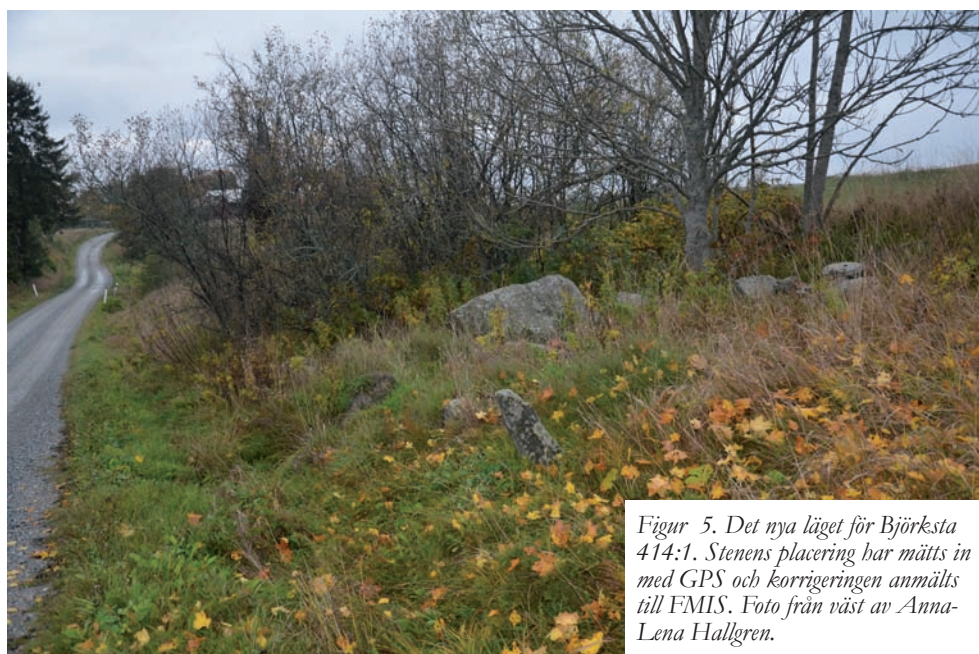
Figur 4. Ringarstenen Björksta 414:1. Stenen är försedd med inskriptionen 3.R. Detta motsvarar kostnaden i riksdaler för framringningen till kyrkan. Ringningen påbörjades när begravningsföljet passerade platsen för stenen. Foto från väster av Anna-Lena Hallgren.

Uppdraget

Den antikvariska kontrollen påbörjades under en dag i oktober 2014 då samtliga ringarstenar i socknen mättes in med en GPS (GNSS Nätverks-RTK rover) för att få in det exakta läget i det digitala fornminnesregistret FMIS (www.fmis.raa.se/). I samband med inmätningarna gjordes även en fotodokumentation av stenarna. Den slutliga dokumentationen där stenarna beskrevs efter FMIS principer gjordes i samband med att stenen Björksta 415:1 flyttades sommaren 2015. Dokumentationen, tillsammans med koordinaterna för stenarna, har skickats in till FMIS. I skrivande stund har inte några fornlämningsnummer erhållits för de tre tidigare oregistrerade stenarna (objekt 1–3, tabell 1).

Nr	Inskription	Åtgärd
Björksta 414:1	3 R	Nya läget inmätt med GPS. Korrigering i FMIS. (figur 4 och 5).
Björksta 415:1	6 R (rektangulär liggande figur) 1862	Antikvarisk kontroll vid flytt av sten. Nya läget inmätt med GPS. Korrigering i FMIS.
Björksta 422:1	3 R	Inmätt med GPS för exakt läge i FMIS.
Björksta 422:2	3 R (oval liggande figur)	Inmätt med GPS för exakt läge i FMIS.
Björksta 422:3	6 R	Inmätt med GPS för exakt läge i FMIS.
Objekt 3 Björksta kyrka	I. R: 50 ÖRE (oval liggande figur)	Dokumenterad, inmätt med GPS och registrerad i FMIS (figur 6 och 7).
Objekt 1 Gansta	6. R. (oval liggande figur) 1862	Dokumenterad, inmätt med GPS och registrerad i FMIS (figur 8).
Objekt 2 Skarsvad	6. R. (oval liggande figur)	Dokumenterad, inmätt med GPS och registrerad i FMIS.

Tabell 1. Ringarstenarna i Björksta socken. I åtgärds-kolumnen beskrivs vad som gjorts vid den antikvariska kontrollen.

Figur 5. Det nya läget för Björksta 414:1. Stenens placering har mätts in med GPS och korrigeringen anmälts till FMIS. Foto från väst av Anna-Lena Hallgren.

Figur 6. Tre av de fyra ringarstenarna som står uppställda vid Björksta kyrka. Närmast i bild den sedan tidigare registrerade stenen (objekt 3, tabell 1). Stenens placering har mätts med GPS och den har anmälts till FMIS. Foto från nordväst av Anna-Lena Hallgren.

Figur 7. Den registrerade stenen vid Björksta kyrka (objekt 3, tabell 1). Stenens placering har mätts in med GPS och den har anmälts till FMIS. Foto från väster av Anna-Lena Hallgren.

Figur 8. Den sedan tidigare registrerade stenen vid Gansta (objekt 1, tabell 1). Stenens placering har mätts med GPS och den har anmälts till FMIS. Foto från sydväst av Anna-Lena Hallgren.

Figur 9. Den oregistrerade stenen vid Gansta (objekt 1, tabell 1). Stenens placering har mätts med GPS och den har anmälts till FMIS. Foto från väster av Anna-Lena Hallgren.

Figur 10. Den oregistrerade stenen vid vägen mot Skarsvad (objekt 2, tabell 1). Stenens placering har mätts med GPS och den har anmälts till FMIS. Foto från norr av Anna-Lena Hallgren.

Figur 11. Ringarstenen vid vägen mot Skarsvad (objekt 2, tabell 1). Stenens placering har mätts med GPS och den har anmälts till FMIS. Foto från norr av Anna-Lena Hallgren.

Flytt av ringarstenen Björksta 415:1

I början av juli 2015 lyckades vi till slut samordna oss för att genomföra flytten av ringarstenen. Arbetet utfördes av medlemmar ur Björksta hembygdsförening under ledning av Göte Harrström. Flytten avlöpte utan problem och stenen står nu på sin förmodat ursprungliga plats. På platsen fanns indikationer på att där funnits ett fundament till ringarstenen. Detta syntes som en svag försänkning i markytan omgärdad av sten.

Figur 12. Ringarstenen Björksta 425:1 på väg tillbaka till sin ursprungliga placering. Här har den just lyfts upp från den tillfälliga placeringen vid vägen upp mot Grän. Vid spakarna på traktorgrävaren Bengt Lundmark. Foto från sydost av Anna-Lena Hallgren.

Figur 13. Yngve Ersson och Göte Harrström jobbar med att få stenen på plats. Foto från nordväst av Anna-Lena Hallgren.

Figur 14. Gänget som flyttade ringarstenen uppställda vid dess nya gamla placering. Från vänster Yngve Ersson, Göte Harrström, Johan Lundmark och Bengt Lundmark . Foto från nordöst av Anna-Lena Hallgren.

Figur 15. Ringarstenen Björksta 415:1 på plats i sin ursprungliga fundamentsgrop. Foto från nordost av Anna-Lena Hallgren.

Referenser

Litteratur

Hjulström, Björn, 2009. *Äldre järnålder vid Hälla gamla tomt. Arkeologisk förundersökning, Badelunda socken (RAÄ 179), Västerås kommun, Västmanland*. Rapporter från Arkeologikonsult 2009:2346.

Lundblad, Torsten, 1971. Ringarstenarna i Björksta och Tortuna socknar. *Västmanlands Fornminnesförenings Årsskrift*. IL 1970–1971. Västerås.

Arkivmaterial

FMIS (<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>)

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	13148
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-5361-13, 2013-11-26
Uppdragsgivare:	Länsstyrelsen i Västmanlands län
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanlands län
Kommun:	Västerås
Socken:	Björksta
Fastighet:	Grän 1:1
Fornlämning:	Björksta 415:1
Kartblad:	66G1AS Hummelsta
Typ av undersökning:	Arkeologisk antikvarisk kontroll
Undersökningsperiod:	Oktober 2014 och juli 2015
Koordinatsystem:	Sweref 99TM
Inmättningsmetod:	GPS GNSS Nätverks-RTK rover
Dokumentationshandlingar:	Förvaras hos VLM